

ան իր հիւանդութեան պատճառով անգութ տառապանքներուն մէջ կ'ըսէր. — «Որքան բարի է Աստուած, զիս այսչափ տառապեցնելուն համար: Ինծի իր գրախօսին մէջ աւելի գեղեցիկ տեղ մը տալու համար է որ այսպէս կ'ընէ Ան. ամէն տառապանք, թողիս վրայ աւելցող մարգարիտ մըն է: Պիտի չուզէի տառապած չլլալ: Վիշտերը կ'անցնին, արժանիքները կը մնան»:

Վստահ եղէք, եղբայրներ, որ նոյնիսկ փորձութիւններուն մէջ, տնտէք միայն կը ճաշակեն խորունկ խաղաղութիւն մը, որոնք այսպիսի արիւթիկամբ և վեհանձնութեամբ կ'ընդունին երկնային կամքը: Գողգոթայի վրայ Յիսուսի աջին և ձախին կային երկու խաչուածներ, մին՝ համակերպած, զգաւոր, որ կը տեսնէր իր հոգին մէջ բացուելը, Յիսուսի խօսքերուն շնորհիւ, զրախօսի արշալոյսին. միւսը՝ դառնացած, ըմբոստ, յուսահատ: Երկուքն ալ կը մեռնէին խաչի սոսկալի մահով. բայց մին էր ամենէն զժքախտը: Որովհետեւ չարաբանքն էր ամենէն անգութը: Թող մեր Տէրը օգնէ մեզ ամենուս, մեռնելու համար նոյն այն զգացումներովը որոնցմով մեռաւ առաջինը. թող օգնէ մեզի, առժամա, ապրիլու՝ վստահութեամբ և հանդարտութեամբ, ինչպէս մեծ կարտինալը Մէրսիէր, որ կ'ըսէր իր մահէն քիչ առաջ. — «Իմ տարիքիս եղողի մը պիտի ներէք այս մտերմացումը: Ինչպէս ամէն մարդ, ես ալ վայելած եմ ու տառապած, երբեք զժքախտ չեմ եղած: Ո՛չ խաղաղութեան և ոչ ալ պատերազմի տարիներուն. ո՛չ կարօտութեան և ոչ բարեկեցութեան. ո՛չ փորձութիւններու և ոչ յաջողութեան մէջ, չեմ դադրած իմ էութեանս հետ ամենասերտ կերպով պահելու հանգիստը՝ անգորբանքը՝ խաղաղութիւնը: Եւ որովհետեւ կ'ուզեմ զձեզ ամէնքդ ալ երջանիկ տեսնել, թոյլ տուէք ինծի, ձեզի ըսելու թէ մարդս ի՞նչպէս կրնայ երթալ քրիստոնէական խաղաղութեան աղբիւրին, վստահ անձնաւորութեամբը Աստուծոյ բարութեան»:

ԱԼՖՅՈՆ ՏՐ ՊԱՐՎԻՅԷ

Թրգիւ. ԹՈՐԴՈՒՄ ԱՐԵՂԱՅ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ԴՐԱՒՈՏ ՄԸ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ԴՐԱՒՈՏ ՄԸ

(Շարունակութիւն Սեպտեմբեր Թիւի, 1940)

Վերադառնալով Ռաս Շամրայի բանաստեղծութեանց, գրուած՝ կաւէ տախտակներու վրայ, յայտնի է որ փիւնիկեցւոց ծանօթ էին Դրախսի մը ձեւերը՝ ուր Աստուած մը կ'ուրախանար: Էլ նեխեղ եւ լաւ հալար նշանակելով իմաստութիւն եւ յաւիտեական կեանք, կատարելապէս կը համաձայնի Ծննդոց Դրախտին մէջ տընկուած «բարեւոյ և չարի ծառերուն»: Անգամ մը որ հաստատուի թէ փիւնիկեցիները՝ որոնք ի վերջոյ Ուկարիդի մէջ բնակեցան, բնիկներն էին Պաղեստինի հարաւային չորջանին, այնուհետեւ զիւրաւ պիտի ապացուցուի որ փիւնիկեցիք ու խորայնացիք միեւնոյն աղբիւրէն կ'ստանային ամենահին ժամանակներու մէջ պատահած գէպքերու և աշխարհի դրութեան նկարագրութիւնը:

De Groot ուղեւոր մեկնում մըն ալ հաստատել՝ որ Եգիպտոս Դրախտը Պաղեստինի սահմաններուն մէջ կ'իյնար, վերստին կը թափառի Ու Դրոց համայններուն մէջ, ու կուգայ այն հատուկ մահ՝ «որ այսօր ո՛չ մէկ պատճառ գոյութիւն ունի չընդունելու համար որ ըստ Ծննդոց պատմութեան, խմբազմը Դրախտը դրած չըլլայ կամ Պաղեստինի մէջ և կամ անոր մօտերը»:

— «... և զնացից ի ձեզ, և եղէց ձեր Աստուած... և դուք եղիջք ինձ ժողովուրդ...» (Ղեւսական՝ ԻԶ. 12), ահա արկութիւն՝ Ծննդոց (Գ. 8) «Եւ լուսնի դձայն զլլալոյ տեսան Աստուծոյ ի դրախտի անդ ընդ երեկոս»:

— «Եւ ստէ ցիւս. Ջուրս այս որ ելանէ ի կողմ Գալիլիացւոց ընդ արեւելս, և իջանէ յԱրաբիս, և զայս մինչև ցծով ի ջուրց ելիցն...» (Եղեկիէ՛ ԽԷ. 8): Ըստ այս համարին, ակնարկուած ջուրը կը գտնուի Յորդանանի հովիտին հարաւային մասին մէջ:

— «... և ծանիջիք թէ ես եմ տէր Աստուած որ բնակեալ եմ ի Սիոն լեռին սրբուրեան իմոյ. եւ եղիցի երուսաղեմսուրբ. և այլազգիք այլ ոչ ևս անցցեն ընդ նա» (Յովիէ՛ Գ. 18):

— « . . . Յաւուր յայնմիկ բղխեցէ շուր կենդանի յերուսաղեմ. կէս նորա ի ծովն առաջին, և կէս նորա ի ծովն որ յետոյ. զամառն և զգարուն նոյնպէս եղիցի. եւ եղիցի Տէր թագաւոր ի վերայ ամենայն երկրի» (Զաքարիա՝ ԺԴ. 8)։

— « . . . Եւ արդ միտթարեցից զքեզ Սիրով, և միտթարեցից զամենայն զաւեւրակս նորա. և արարից զամենայն աւերակս նորա իբրեւ զԻրախս, և զկողմն արեւմտից իբրեւ զԻրախս Տեառն. ուրախութիւն եւ ցնծութիւն գտցեն ի նմա . . . » (Եսայի՝ ԾԱ. 3)։ Ըստ այսմ արեւմտեան կողմը Յուդայի անապատն է, Յորդանանի հովիտին հարաւային մասը։ Ս. Գրական այս մէջբերումն երբով de Groot կը մնայ միշտ իր համոզման վրայ. — Ենթադրել՝ որ Դրախտը ուրուշեալ տեղւոյ մը մէջ էր գտնուեր, աւսիկա նոր տեսակէտ մըն է, զոր հիները չէին կրնար յղանալ։ Ընդհակառակը, կ'ենթադրուի որ ան աշխարհիս ունէ մէկ մասին մէջ գոյութիւն ունեցած է, և որ սակայն անդատանի էր ու նոյնպէս անմերձեան լի, ա'յն դարուն մէջ՝ ուր Ծննդոց հեղինակը կ'ապրէր։ Կարելի է՞ արդեօք «Պաղեստինի մէջ կամ անոր մօտերը» բառերը աւելի ճշգրիտ և կամ կենալ հոն։ Ըստ de Grootի կարելի է քայլ մը ևս առաջ երթալ, համաձայն հետեւեալ տուեալներու.

1. — Դրախտը կը գտնուէր «բնդ աւրեւոյ», այսինքն արեւելքը ա'յն տեղւոյն՝ ուր կը բնակէր հեղինակը։ Այդ տեղը զոր երուսաղէմը պէտք էր լմանալ, տարտամ նշանակում մըն է, որ կրնայ ա'յնքան պատշաճիլ Յորդանանի հովիտին եւ կամ Սուրիոյ, որքան Յորդանանի արեւելքին, կամ երկու գետերու երկրին։ « . . . զԱսորեստան յիլիցն արեւու . . . » (Եսայի՝ Թ. 11)։ Բայց այս վերջին հաւանականութիւնը ինքնին կը ժխտուի Ծննդոց Գ. 24 համարով՝ ուր տեսարանը գրուած է Դրախտին արեւելքը, որմէ կ'ենթադրուի որ նախամարդուն անկումէն յետոյ մարդկութիւնը շարունակեց ապրիլ Դրախտին արեւելեան կողմը, երկու գետերու երկրին մէջ, ինչպէս որ տեսանք։ Արդ, ճիշդ պիտի ըլլար ընդունիլ որ Դրախտը պէտք էր գտնուած ըլլար նոյն այդ երկրին արեւմտեան կողմը, որ է Սուրիան կամ Պաղեստինը։

2. — Դրախտը կը գտնուէր դաւեթի մը

մէջ (Ծննդոց՝ Բ. 8), «եւ Տեղեաց Աստուած Դրախտն . . . »։

3. — Յաջորդ համարը այնպիսի տեղւոյ մը յատուկ է, ուր ամէն տեսակի ծառեր կը բուսնէին «գեղեցիկ ի տեսանել եւ քաղցր ի կերակուր», ինչ որ բոլորովին կը պատշաճի Պաղեստինի լեռներուն։

4. — Ըստ Ծննդոց՝ Բ. 10՝ Դրախտը կը գտնուէր դաւեթի մը մէջ՝ ուրիշ գետ մը կը հոսէր, և որուն անունը չի յիշուիր սակայն։ De Groot այս կէտին մէջ ալ կ'ուզէ հաւատալ որ Ծննդոց այս և յաջորդ քանի մը համարները ընդհանրապէս նկատուած են հնագոյն աղբիւրէ մը իբր վերջէն աւելցուած համարներ։ Միւս կողմէ կ'ընդունի սակայն որ այս մասին իր ապացոյցները լրիւ չըլլալուն, կը մնայ ենթադրութեան մը մէջ, ու թերեւս հեղինակին գրելու մէկ ձևին (style) կարելի ըլլայ վերագրել նոյն համարները։ «Ամէն պարագայի մէջ, կը յաւելու de Groot, Ծննդոց վերագրեալ համարները բոլորն ալ իրարու յարակից են և կը վերաբերին Դրախտի միևնոյն պատմութեան»։ Հոն կը պատմուի որ Դրախտէն բղխող գետը չորս թեւերու, և կամ աւելի ճիշդը, չորս գետակիցներու կը բաժնուէր. Տփրատ, Տիգրիս, և երկու ուրիշներ՝ Նեղոս, Ինդոս։ Եւ ինչպէ՞ս կարելի է այս երևոյթը բացատրել՝ եթէ ոչ զիմեղով հիներու այն համոզման՝ որով առնալ կը հաւատային որ բոլոր ջուրերը իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ էին երկրի տակէն, ա'յն ակնադրուներուն (source) շնորհիւ, որոնցմով կը կազմուէին բոլոր գետերը, իրենց ճամբուն վրայ ճոխանալով լեռներու զագաթներուն ու կողերուն վրայ պարզուած ձիւնհալովը։ Ինչպէս որ անցեալին մէջ Յոյները կը հաւատային որ երկրին բոլոր ջուրերը իրարու հաղորդակից են, այնպէս ալ եթովպիոյ մէջ գեո միւնչ և այսօր կը հաւատան որ իրենց երկրին լիճերու և գետերու բոլոր ջուրերը կը կազմուին միակ ակէ մը, որ Յորդանանն է։

Վերագրեալ բոլոր տուեալները, ըստ de Grootի, բաւական համոզիչ են ցոյց տալու համար որ Ծննդոց մէջ նկարագրուած Դրախտը կը գտնուէր Յորդանան գետի մերձակաները, որոնք պատմութեան հնագոյն ժամանակներուն շատ աւելի բարեբեր էին,

որքան էին խորայն լացնեցող ժամանակ, ու որքան չեն ներկայիս: Անհղիցի յաւուր յայնմիկ բուժեցէ մարդ երինջ մի յարջառոց և մաքիս երկուս: և եղիցի ի բազմութենէ կաթինն՝ կերիցէ իւղ. զի իւղ և մեղր կերիցէ ամենայն որ մնացեալ իցէ յերկրին: և եղիցի յաւուր յայնմիկ՝ եղիցի ամենայն տեղի՝ ուր իցէ հաղար որթ հաղար կշոռ սկեղ...» (Նսայի՝ է. 21): և արդարեւ Յորդանանի ակնադրութենէն մէկուն մօտ գտնուող Հուլէ լիճին կամ Սամազոնի գիւղի շրջագայ գաւառները ճոխ ու ալլաղան բուսականութիւն մը ունէին: Շատ հաւանական է, կ'ըսէ de Groot՝ որ Մենկոնց Դրախտը Մովսէս ուզած ըլլայ Պաղեստինի այս շրջանին մէջ գնել, առանց որոշապէս տեղը յայտնելու: Յորդանանի հովիտին հարաւային կողմը: Չորրորդ և երրորդ հազարամեակներուն (Ք. ա.) երիքովի և իր անմիջական շրջակայքին վրայ չափազանց ճոխ քաղաքակրթութիւն մը ծաղկած էր. մըշակուած էին ընդարձակ գետններ ու գոյութիւն ունէին մեծ քաղաքներ ու գիւղեր, ինչպէս որ Թէլալադ կասուլի եւ Նոյնինքն երիքովի մէջ կատարուած վերջին պեղումները հաստատեցին: Ու իսրայելացիներու ժամանակ այս բոլորը կը յիշէին դեռ, ու Մովսէս չափազանց զիտէր թէ երիքովի գաւառը որպիսի՝ ծաղկեալ քաղաքակրթութեան մը հասած էր անցեալին մէջ: Ու դա՛րձեալ, ըստ Մենկոնց յաջորդ գլուխներուն (Ժ. 10) Սոգոմի և Գոմորի աղէտէն առաջ, Յորդանանով ոռոգուած հովիտը, ու մասնաւորաբար անոր հարաւային գաւառները «իրեւ զԻրախսն Ասուծոյ էր», ինչպէս որ կը կարգանք. «Ամբարձ Դովտ զաչս իւր և ետես զամենայն կողմանս Յորդանանու, զի ամենայն յուրքի էր. մինչեւ կործանեալ էր Աստուծոյ զՍոգոմ և զԳոմոր, իբրեւ զԻրախսն Ասուծոյ էր, և իբրեւ զերկիրն եգիպտացւոց՝ մինչև ի գալ ի Զոորա...»: Ու Ռաա Շամրայի կաւէ տախտակներուն վրայ արձանագրուած նսայի երկրը մեծագոյն հաւանականութեամբ «Եհիզի Դրախտն» է, ուր կը յիշուին «քաղցր ծառերը», որոնք անկասկած արմաւենիի ծառերն են: «Եւ գեհլանէր եգիպտայ...» համարին մէջ գետը՝ Յորդանանով է որ կը բնորոշուի, թէ և ըստ de Grootի, Մովսէս ուզած ըլլայ յիշա-

տակել զայն, ա՛յնքան ծանօթ էր Յորդանան իր բարեմասնութիւններովը, ինչպէս որ կը տեսնենք Ասորոց Նէեման իշխանի բորոտութենէն սրբելու պատմութեան մէջ. «... Ե՛րթ լուա եօթն անգամ ի Յորդանան, և դարձցի մարմին քո և սրբեսցիս»: Բորոտութենէ վարակուած ասորի գինուրականը կը բարկանայ և կ'ըսէ. «ո՛չ լաւ իցեն Նաբանա (Պարատա) և Փարփարա գետք Դամասկոսի քան զամենայն ջուրս Իսրայելի...» (Դ. Թագաւորութեանց՝ Ե. 1-19): Նէեման անսալով իր ծառաներու խնդրանքին, կ'իջնէ Յորդանան և եօթն անգամ կը մկրտուի ու բորոտացած մարմինը մատղաշ մանկան մը մարմնոյն պէս կ'ըլլայ ու կը բժշկուի: Հո՛ս, Յորդանանի ջուրերը կը ներկայանան իրենց բուժիչ հանգամանքովը: Բայց այսքանով է՛ր որ de Groot պիտի ուզէր բաւականանալ. Սիրախայ Խմասութեան մէջ (Ի. 25) Յորդանան Մենկոնց չորս գետերուն հետ իբր մէկ ցայտով (jet) յիշատակուած կը տեսնենք. «... Որ զեղու իբրեւ զՓիսոն գիւմաստութիւն, և որպէս զՏիգրիս յաւուրս կանխոց: Որ լցուցանէ իբրեւ զՖիլիս,՝ զհանճար, և իբրեւ զՅորդանան յաւուրս հնձոց: Որ երեւեցուցանէ իբրեւ զԴոյս պարատ, և իբրեւ զԴենոն յաւուրս կիթոց»: Մովսէսի եւ իր խմբագրած Հնգամասեանի յաջորդող դարերուն, հետզհետէ բարեշրջուեցան Իսրայելացւոց գաղափարները ու եգիպտի հիմնական գետը Յորդանանը նկատուելով, անկէ բղխող ու չորս թեւերու բաժնուող գետերն ալ, թերեւ իրենց ալլաքանական իմաստովը, կոչուեցան Եփրատ, Տիգրիս, Դենոն և Փիսոն (*):

Որքան յառաջ տարուին Ռաա Շամրայի պեղումները՝ այնքան պիտի դիւրանայ այս և ասոր նման Ս. Գրական կենճոտ խնդրոց մեկնաբանութիւնը:

Հալիպ

ԱՐՏԱԽԱԶԳ. ԱՐՔԵՊԻԿՈՊՈՍ

(ՎԵՐՋ)

(*) Joh. de Groot; Un Paradis Palestinien? Mélanges Syriens. Paris. 1939. Ա. Հատոր, էջ 67-72: